

EL REPOBLAMENT DEL PIRINEU CATALÀ: DESIG O REALITAT?

Joan Manuel Soriano* i Antoni F. Tulla**

REPOPULATING THE CATALAN PYRENEES: A WISH OR REALITY? RECENT YEARS HAVE SEEN A SLOWING DOWN IN THE RECESSIVE TREND OF THE POPULATION IN THE CATALAN PYRENEES. VILLAGES WHICH HAVE BEEN ON THE POINT OF BECOMING EMPTY OR HAVE ACTUALLY BEEN DESERTED HAVE BEEN SAVED BY NEO-RURAL INHABITANTS, WHO ARE ATTRACTED TO THE WAY OF LIFE IN THESE SPOTS. FOR INSTANCE THE CASES OF OSSERA, FARRERA AND BOR, PLACES WHERE DIFFERENT INCENTIVES HAVE BEEN PUT INTO PRACTICE IN ORDER TO MAINTAIN THE NUMBER OF INHABITANTS. AN EXAMPLE OF THESE INITIATIVES ARE: THE CRAFT INDUSTRY OF DAIRY PRODUCTS MADE WITH COW'S MILK; THE RETAIL OF HERBS, PRESERVES AND MUSHROOMS OR EDIBLE FUNGI; THE PRODUCTION OF HAND-MADE GOAT'S CHEESE; OR ART AND NATURE CENTRES.

En el Pirineu català, des de la tercera meitat del segle XIX, s'ha donat un procés d'emigració progressiva. Primer, varen marxar els fills i les filles cabalers i únicament hi quedaren els hereus i les pubilles amb els seus pares i padrins (avis). Més endavant, varen començar a tancar-se algunes cases i, finalment, més de dos-cents pobles han estat abandonats. Tot ha succeït en menys de cent anys. El desenvolupament industrial i el creixement de les ciutats de les valls dels rius Llobregat i Ter així

com de l'àrea metropolitana de Barcelona ha atret milers de pirinencs al llarg dels segles XIX i XX. Al principi era una davallada distribuïda homogèniament per a tots els llogarets, pobles i viles que anava buidant les cases dels familiars sobrers, però més endavant va afectar molt més els pobles i llogarets de les valls menys accessibles i allunyades de les vies de comunicació que seguïen els principals rius.

Les pautes demogràfiques del Pirineu català (figura 1), a pesar de les fronteres polítiques, tenen un comportament similar arreu. Els andorrans emigren a Barcelona o a Tolosa de Llenguadoc i els habitants de l'Alta Cerdanya i del Capcir

ho fan a Barcelona, Perpinyà o París. Aquest fenomen fins i tot succeeix abans a la part de l'estat francès que a l'espanyol perquè disposa més aviat d'infraestructures modernes de comunicacions que afavoreixen l'emigració pirinenca. Podem parlar de cinc tipus de fenòmens econòmics i demogràfics que expliquen la transformació del territori en el Pirineu català durant els cent cinquanta darrers anys (taula I i figures 2 i 3):

«EN ÀREES AMB MOLTA MOBILITAT DE POBLACIÓ, COM AL PIRINEU, ES PARLA MÉS DELS HABITANTS/DIA QUE DE LA POBLACIÓ CENSADA»

Figura 1: Gràfic de localització de les comarques de l'àmbit d'estudi: en groc les comarques de l'Alt Pirineu; en verd, la resta de les comarques de muntanya. Manca la localització de les comarques de Catalunya nord i Andorra, que es troben, respectivament, al nord del Ripollès i al nord de l'Alt Urgell.

COMARCA	SUPERFÍCIE (km ²)	POBLACIÓ ABSOLUTA						ÍNDEX (1900=100,0)					
		1860	1900	1950	1970	1991	2001	1860	1900	1950	1970	1991	2001
Alta Ribagorça	426,8	7076	4975	5681	5116	3514	3623	142,2	100,0	114,2	102,8	70,6	72,8
Alt Urgell	1446,9	28178	19083	22134	19874	19010	19349	147,7	100,0	116,0	104,1	99,6	101,4
Baixa Cerdanya	546,4	13505	11930	11582	12465	12396	14239	113,2	100,0	97,1	104,5	103,9	119,4
Pallars Jussà	1290,0	26765	18817	20069	18074	12860	12817	142,2	100,0	106,7	96,1	68,3	68,1
Pallars Sobirà	1355,2	20430	13125	10355	7747	5418	6120	155,7	100,0	78,9	59,0	41,3	46,6
Vall d'Aran	620,5	11272	6389	6555	4174	6184	7956	176,4	100,0	102,6	65,3	96,8	124,5
ALT PIRINEU	5685,8	107226	74319	76376	67450	59382	64104	144,3	100,0	102,8	90,8	79,9	86,3
Alta Cerdanya	539,4	11278	9343	9393	11662	9520	12035	120,7	100,0	100,5	124,8	101,9	128,8
Capcir	177,0	3095	2348	1356	998	1533	1752	131,8	100,0	57,8	42,5	65,3	74,6
ALT PIRINEU CATALUNYA-NORD	716,4	14373	11691	10749	12660	11053	13787	122,9	100,0	91,9	108,3	94,5	117,9
Berguedà	1182,5	30667	27217	41933	45843	38965	38606	112,7	100,0	154,1	168,4	143,2	141,8
Garrotxa	734,2	45350	37349	40342	44001	46060	47620	121,4	100,0	108,0	117,8	123,3	127,5
Ripollès	958,7	25128	28244	32700	33851	27167	26365	89,0	100,0	115,8	119,9	96,2	93,3
Solsonès	998,6	16065	9817	12482	10734	10797	11560	163,6	100,0	127,1	109,3	110,0	117,8
RESTA MUNTANYA	3874,0	117210	102627	127457	134429	122989	124151	114,2	100,0	124,2	131,0	119,8	121,0
Principat d'Andorra	464,3	4040	5310	6176	19545	59048	66608	76,1	100,0	116,3	368,1	1112,0	1254,4

Taula I: Les comarques de muntanya del Pirineu català. Evolució de la població absoluta entre 1860 i 2001 i índex comparatiu prenent com a base la població de l'any 1900.

Fonts: *Gran Enciclopèdia Catalana*

IGLÉSIAS FORT, Josep (1960), *El movimiento demográfico en Catalunya en los últimos cien años*, Barcelona: Real Acadèmia de Ciències i Arts.

Le Recensement general de la population, 1954, 1968, 1991 et 1999, Paris: INSEE.

IDESCAT, Anuari estadístic de Catalunya 1984 i 2001.

a) La segona meitat del segle XIX és el període amb un màxim de població al Pirineu. La major part de gent viu en règim d'economia d'autosubsistència, agrària i artesana.

b) La població que es queda transforma les activitats agràries i comercialitza més la seva producció, generant indústria d'elaboració amb més valor afegit.

c) La industrialització en diverses formes (colònies industrials del tèxtil i la metal·lúrgia, mineria, energia elèctrica i transformació de productes agraris i forestals) facilita un creixement de la població d'algunes comarques per sobre del sostre que permeten les activitats agràries comercials.

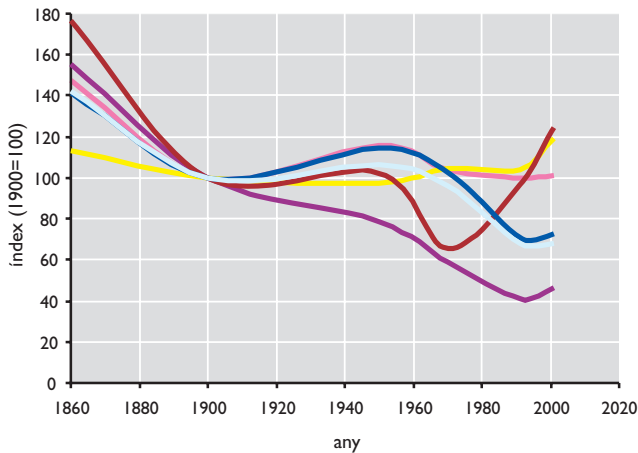
d) La consolidació de les viles mercat com a centres funcionals i la localització preferent de la població i l'activitat econòmica al costat de les grans vies de comunicació genera molts llocs de treball en el sector serveis

e) El retorn a la muntanya des de diverses formes d'actuació: turisme, neorurals, noves localitzacions d'activitats, reorientació d'activitats tradicionals i pro-

tecció d'espais naturals permet un lleuger augment de la població, desigual en el territori, durant els darrers vint anys.

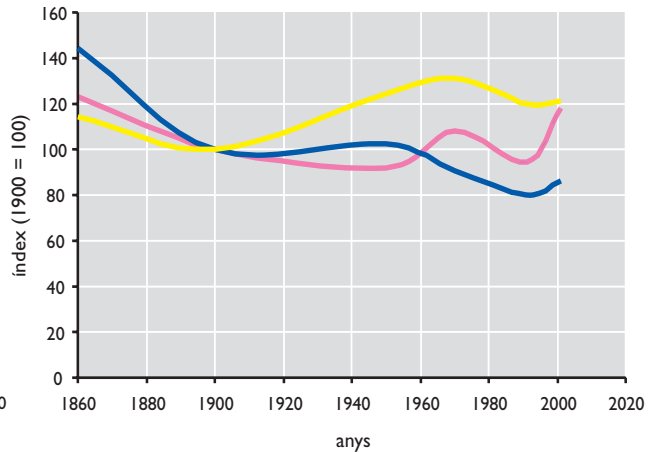
Actualment, en àrees amb molta mobilitat de població, pendular o estacional, es parla més dels habitants/dia que de la població censada. En algunes comarques del Pirineu com l'Alt Urgell si la població censada l'any 1991 era de 19.010 h., la mitjana habitants/dia era de 23.028, que en els dies laborables baixava a 21.825 i en els festius pujava a 26.005. Es tracta d'un fet molt més accentuat en comarques com la Vall d'Aran, on les xifres eren de 6.184, 20.689, 17.858 i 27.700 h. respectivament, o a la Baixa Cerdanya amb xifres de 12.396, 24.772, 21.317 i 33.329 h., respectivament. Aquest fenomen, entre d'altres, permet parlar justificadament del "re poblament del Pirineu català", ja que aquest increment de la població/temps es cada cop més evident.

La industrialització d'una part del Pirineu català ha constituït un fenomen de gran importància que ha permès una ocupació més intensa del territori, com en

- Alta Ribagorça
- Alt Urgell
- Baixa Cerdanya
- Pallars Jussà
- Pallars Sobirà
- Vall d'Aran

Figura 2: Evolució de la població a les comarques de l'Alt Pirineu (1860-2001), a partir de les dades de la taula I.

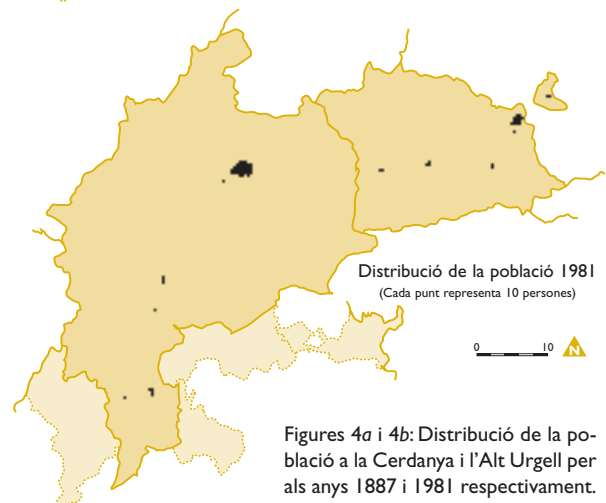
- Alt Pirineu
- Alt Pirineu-Catalunya nord
- Resta muntanya

Figura 3: Evolució comparativa entre els tres àmbits analitzats (exclosa Andorra), a partir de les dades de la taula I.

el Berguedà, la Garrotxa o el Ripollès (taula I), però aquestes comarques són les que han sofert més a partir de la crisi econòmica de l'any 1975. Tanmateix, la reconversió del sector serveis i d'altres branques de la indústria ha permès un cert redreçament de la població, encara que amb una estructura econòmica molt més diversificada i en base a xarxes formals i informals entre aquestes empreses i la societat civil.

El nou model territorial, tal com podem veure en les figures 4a i 4b, comparant els anys 1887 i 1981 per a les comarques de l'Alt Urgell i la Baixa Cerdanya, mostra la consolidació d'una estructura d'assentaments on les grans viles mercat i els pobles al llarg dels principals rius i vies de comunicació són l'element bàsic i més nombrosos en detriment dels petits pobles i la població dispersa. El fenomen més important, però, és el retorn de la població a molts pobles i ciutats de les comarques de muntanya. A primer cop d'ull, es pot veure a la taula I que, d'acord amb l'índex 1900=100 quasi totes les comarques mostren una recuperació en el cens de 2001 en relació al de l'any 1991 (figura 2).

No hi ha, però, un comportament homogeni en tot el territori tal com ha succeït en la transformació de l'activitat agrària. Les explotacions agràries més comercials s'han beneficiat de la fertilitat dels sòls del fons de les valls, la possibilitat de regadiu. L'increment de les activitats turístiques ha significat una expansió de les segones residències així com dels centres d'esquí, tant alpíns com nòrdics, hotels i altres formes d'oci. Aquesta activitat ha comportat un fort creixement del sector de la construcció en les comar-

Figures 4a i 4b: Distribució de la població a la Cerdanya i l'Alt Urgell per als anys 1887 i 1981 respectivament.

ques de muntanya. En Josep Oliver (Caixa de Catalunya, 1995) ens diu que en el PIB de 1994 per al conjunt de Catalunya representava un 7,3%, mentre que en les comarques de muntanya oscil·lava entre el 17,8% de la Cerdanya o el 17% de la Vall d'Aran i el 12,9% de l'Alt Urgell; però en les de vella industrialització era únicament entre un 6,3% del Ripollès i el 9,6% del Berguedà, molt semblant a la mitjana de Catalunya.

Amb tot, el més remarcable en el Pirineu català és el procés, iniciat tímidament fa quasi 25 anys, de recuperació qualitativa d'activitats: tant des del fenomen denominat "neorural", com l'artesania o les activitats agrícoles i ramaderes relacionades amb formes de producció més ecològiques, com en les activitats més industrialitzades. En part, és el resultat de moviments ideològics, però també d'una redistribució gradual de la població en el territori i, molt especialment, en les àrees amb més atracció del medi com pot ésser el Pirineu. El turisme rural més lligat a la natura i com a complement de l'activitat agrària, també ha estat determinant, ja que en l'actualitat hi ha més de 170 cases rurals al Pirineu català. Les formes de repoblació del territori de muntanya són molt variades i tenen en comú que mai és una única alternativa, sinó la conjunció de diverses activitats i processos. En aquest sentit, ens sembla d'interès plantejar tres experiències tipificades que, tot i això, no són les úniques, ja que podríem parlar de casos similars en mig centenar de llocs en el Pirineu català.

■ OSSERA

El poble d'Ossera, en el municipi de la Vansa-Fór-nols, que, juntament amb el de Josa-Tuixent i el poble de Montan de Tost, constitueix una vall d'entitat pròpia, tenia 107 habitants l'any 1950 i tota la vall del riu la Vansa, 1.096 h. per a una extensió de 190,6 km². L'any 1981, a Ossera únicament hi havia 18 persones, i al conjunt de la vall, 360 h. La població de la vall havia disminuït a una tercera part, però la d'Ossera a menys d'una cinquena part. En canvi, a la comarca de l'Alt Urgell únicament s'havia reduït un 12%. El cas d'Ossera seria, per tant, el d'un poble a tancar. A principis de la dècada de 1980-89 hi ha un grup de persones de diversa procedència urbana, "neorurals", que decideixen establir-se al poble. Alguns d'ells tenen criatures i pretenen desenvolupar activitats artesanals. La

Nucli de Farrera, a la comarca del Pallars Sobirà.

població autòctona, de 18 persones i de certa edat, preparava ja el seu trasllat a la Seu d'Urgell, però varen fer un replantejament veient que en el poble hi tornava a viure gent jove, es tornava a organitzar la festa major i, si era necessari, hi hauria algú que podia portar-los amb cotxe els 60 km fins a l'hospital. L'any 1991 hi viuen 31 persones a Ossera i 35 el 2001.

Aquest augment de la població és molt important, més pel canvi qualitatiu que per la quantitat. En una àrea de muntanya, l'establiment permanent de població en edat productiva i amb criatures té un efecte multiplicador, com és la permanència de l'escola i la dinà-

**«OSSERA, FARRERA DE
PALLARS I BOR SÓN TRES
EXPERIÈNCIES TIPIFICADES ON
S'HA ACONSEGUIT EVITAR EL
DESPOBLAMENT»**

Explotació ramadera de cabres al poble d'Ossera (comarca de l'Alt Urgell), creada i gestionada per població *neurural*.

mica productiva i comercial. Les activitats dels “neururals” han permès un creixement petit però sostingut. De les diverses experiències, cal destacar el formatge artesà de cabra, amb més de vint anys de producció amb un alt reconeixement a tot Catalunya, recollida i comercialització d'herbes medicinals, artesanía de mobles de fusta i pedra, agricultura i forn de pa amb cereals biològics, així com el complement que representa de fer de monitors a les estacions d'esquí de fons a l'hivern –n'hi ha quatre a distàncies entre els 15 i els 75 km–, o fent el transport de nens i nenes de tota la vall a l'escola de Tuixent.

■ FARRERA DE PALLARS

En el cas del poble de Farrera de Pallars, en una àrea d'alta muntanya de la comarca del Pallars Sobirà, la població del municipi va tenir un màxim de més de 600 habitants l'any 1860, amb una disminució semblant a la de la comarca fins l'any 1950, 335 h., i l'any 1981 amb 72 h. L'any 1996 ja eren 81 h. i el 2001 augmen-

**«LA CONSOLIDACIÓ DE LES GRANS VILES
MERCAT I ELS POBLES AL LLARG
DE LES VIES DE COMUNICACIÓ,
ÉS EN DETRIMENT DELS PETITS POBLES
I DE LA POBLACIÓ DISPERSA»**

ta quasi a un centenar d'habitants (IDESCAT, 2002). El municipi de Farrera de Pallars està situat en la part superior de la coma de Burg i inclou set pobles i llogarets, encara que nosaltres ens centrarem en el poble de Farrera. Aquest, que estava a punt de despoblar-se l'any 1980, quan només hi havia quatre cases obertes, va rebre un “neurural” irlandès que va instal·lar-s'hi. Després varen venir altres neururals, però el que marca la diferència es la creació del Centre d'Art i Natura, com a fundació amb subvencions europees i autonòmiques. En el poble s'hi han instal·lat sis grups de neururals, unes 20 persones, i hi ha una sola casa oberta dels habitants originaris.

El Centre d'Art i Natura de Farrera de Pallars (CAN) gestiona un conjunt de cases deshabitades per a allotjament i tallers. Té dos objectius bàsics: acollir artistes de tot tipus que reben beques europees o autonòmiques per fer-hi estades de tres mesos, i acollir acadèmics que fan recerca o grups d'estudiants fent

treball de camp en el marc d'un conveni entre l'Ajuntament de Farrera de Pallars i la Universitat Autònoma de Barcelona. Cada artista deixa una de les seves obres (pintura, fotografia, partitura, etc.) i la universitat deixa en dipòsit material científic i mobiliari per afavorir les prestacions del centre. Recentment, el primer neorural ha decidit promoure una residència d'acollida complementària a la del CAN, sense relacionar-se amb artistes o acadèmics necessàriament.

■ UN ALTRE EXEMPLE: BOR

En el cas del poble de Bor, en el municipi de Bellver, la situació de partida és molt diferent, ja que la comarca de la Cerdanya ha tingut un creixement turístic espectacular i la població ha augmentat en relació als establiments hotelers, de restauració i comerç, així com la construcció i les activitats d'oci, tant d'hivern com d'estiu. La població ha augmentat un 17% en els darrers vint anys, més o menys com al conjunt de la comarca, trencant un procés de davallada del període 1950-80. El que cal destacar, però, és el redreçament de l'activitat agrària en una zona, a una hora i mitja de l'àrea metropolitana de Barcelona a través del túnel del Cadí, on la pressió sobre l'ús del sòl es impressionant. En els darrers 15-20 anys s'han desenvolupat diverses experiències que, globalment, han potenciat la diversificació productiva enfront d'una excessiva especialització turística.

De les diverses experiències en voldríem destacar tres: l'elaboració artesana de derivats de la llet de vaca, la recollida, elaboració i comercialització d'herbes, confitures, bolets i altres productes del camp que poden trobar-se a les properes viles mercat (Bellver, la Seu, Puigcerdà) i també a Barcelona, i una experiència més general de reducció de costos en la producció de llet de vaca. El formatge artesà l'elabora una família pagesa i, tal com succeïa amb el formatge a Ossera, no pot satisfer tota la demanda i el problema és com augmentar la producció sense deixar de ser artesans familiars. El grup d'herbes i altres productes del camp també és una estructura familiar de germans, parelles, algun fill i dos assalariats. Combinen l'activitat amb un restaurant local i un servei de guies de natura.

**«A PART DE LES TENDÈNCIES
GENERALS DEL TURISME
EN TOTES LES SEVES FORMES
HI HA POSSIBILITATS
DE REPOBLAMENT
I DE MANTENIR UNS LLINDARS
DE POBLACIÓ EN POBLES
MÉS ALLUNYATS DE LES VILES
MERCAT I DE LES PRINCIPALS
VIES DE COMUNICACIÓ.
AQUESTA ÉS L'ÚNICA GARANTIA
PER FER SOSTENIBLE
LES ÀREES DE MUNTANYA
DEL PIRINEU»**

Aquests tres pobles són una mostra qualitativa del que succeeix en molts d'altres indrets del Pirineu. A banda de les tendències generals del turisme en totes les seves formes hi ha possibilitats de repoblament i de mantenir uns llindars de població en pobles més allunyats de les viles mercat i de les principals vies de comunicació. Aquesta és l'única garantia per fer sostenible les àrees de muntanya del Pirineu. El paisatge d'aquests pobles permet combinar la recuperació de part dels camps i prats així com de l'hàbitat i els camins sempre que s'introdueixin noves activitats innovadores

que atreguin nova població o ajudin a mantenir la que ja hi és. Cal un mínim de població, encara que l'objectiu no és arribar a nivells de poblament de principis de segle. Aquest mínim ha d'ésser operatiu, i és difícil delimitar-lo, encara que sí que ha de ser possible generar sinergies entre la població del lloc i la vall a què pertany. Ha de poder desenvolupar-se una pluriactivitat, així com noves experiències, tal com succeeix en l'exemple dels tres pobles explicats. Molt especialment ha d'assegurar-se els serveis bàsics per a la població de la vall on s'insereixen aquests llocs. ☺

* Professor de Geografia Física, Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona

** Professor de Geografia Humana, Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

GANYET, R.; A.F. TULLA [coordinadors]: *MAB-6 Alt Pirineu. Urgellet-Baridà.*

Síntesis del Programa. Madrid, MOPT, 1993.

IDESCAT: *Cens de la població de 2001.* Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2002.

LÓPEZ PALOMEQUE, F.; R. A. FELIP FILLAT; A.F. TULLA PUJOL; J. M. SORIANO LÓPEZ: *Revitalització de pobles deshabitats del Pirineu.* 2 vol, Barcelona, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya, 1996.

NEL-LO, O. [coordinador]: *Quin futur per al Pirineu? Bases per al Pla estratègic de l'Alt Pirineu.* Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans, 1999.

TULLA, A.F.: *L'avantatge comparatiu en àrees rurals de muntanya a Recerques-16* Barcelona, Curial, 1984, p. 51-70.

TULLA, A.F.: *Procés de transformació agrària en àrees de muntanya.* Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya, 1993.

TULLA, A.F.: "La Cerdanya: dues realitats en un únic espai", a: DOMINGO, J.; L. MALLART [eds.]: *A l'entorn de la frontera.* Vilassar de Mar, Oikos-Tau, 1997.